

Тараненко К. В.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

СУРЖИК ЯК ЕЛЕМЕНТ ВЕРБАЛЬНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНСЬКОГО ВИКОНАВЦЯ

Стаття присвячена вивченню суржику в текстах пісень та мовленні сучасних українських виконавців. У роботі здійснено аналіз різноманітних підходів до вивчення суржику в контексті соціолінгвістики. Метою дослідження є виявлення суржикізмів у сучасних українських піснях, класифікація їх стилістичних функцій, аналіз суржику як елемента створення іміджу виконавців цих пісень. Матеріалом дослідження стали популярні пісні DZIDZO, Jerry Heil, Wellboy, Melovin, MamaRika, гуртів Скрыбін, ТІК, Mozgi та ін. Визначено найтиповіші прояви суржику в сучасних українських піснях: використання лексичних кальок з російської мови, нехтування правилами дієслівного керування, узгодження родових форм іменників та прикметників, формами кличного відмінка, порушення акцентуаційної мовної норми та некоректна вимова. Встановлено зв'язок між поняттями мовної особистості та іміджу мовної особистості автора та виконавця. З'ясовано, що вербальний імідж – це думка, яка формується про людину на основі її мовної продукції, на основі того, що і як вона говорить.

З метою аналізу ролі суржику у створенні іміджу сучасних виконавців, було проведено експериментальне дослідження (асоціативний експеримент) із залученням респондентів (студентів НТУ «Дніпровська політехніка» віком від 17 до 23 років). З огляду на різні аспекти вербалізації іміджу: лінгвокогнітивні, комунікативно-прагматичні, лінгвосеміотичні, фонологічні, риторичні, соціолінгвістичні, лінгвокультурні та гендерні, доведено, що суржик відіграє важливу роль у процесі формування не лише вербального іміджу, а й загального образу сучасного виконавця. Суржик – це дієвий вербальний механізм створення іміджу. Виділено дві найпоширеніші функції використання суржику для створення вербального іміджу – комічну та «народну», яка руйнує кордони між виконавцем та аудиторією.

Ключові слова: суржик, суржикомовні виконавці, мовна особистість, вербальний імідж, асоціативний експеримент.

Постановка проблеми. Мистецтво, а особливо пісенна творчість, споконвіків була невід'ємною частиною духовної культури людства. Сьогодні мистецтво стало доступнішим, а з розвитком медійного простору та можливостей транслиувати свою творчість, ставати популярними виконавцями мають можливість майже всі. Відсутність прозорих та зрозумілих критеріїв оцінки якості текстів, цензури чи літературного редагування сучасної української пісні призводить до нехтування норм літературної мови. «Сучасний суржик переріс стилістичний діапазон ужиткового мовлення і впевнено проникає в літературні і музичні тексти, мову телебачення і преси, чому активно сприяє постмодерна рецепція дійсності в українській мистецькій парадигмі та шоу-бізнесі» [17, с. 289]. Суржик, звичайно ж, не є новим феноменом у медійному просторі і вже давно вживається у пісенній та гумористичній творчості, але кількість популярних пісень із суржилом нині невпинно зростає, проявляється тенденція переходу суржика у новий вимір. Якщо раніше вживання суржику в художніх текстах було

виправдане стилістичними функціями у реалістичному змалюванні персонажів, то зараз українсько-російський мовний гібрид став настільки звичним, що його інколи навіть називають «третьою мовою» поряд з українською і російською [14, с. 69]. З огляду на це актуальним постає аналіз суржику як гібридної форми мови у сучасних українських піснях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активне вивчення суржику в Україні повноцінно розпочалося наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. й на сьогодні українсько-російське мовне змішування вже має ґрунтовну теоретичну основу. Суржик потрактовують як українсько-російський мовний гібрид, що є наслідком штучного поєднання елементів російської й української мов та порушує норми української літературної мови [10, с. 7]. Протягом останніх десятиліть спостерігається прагнення мовознавців подати найточніше визначення поняттю суржика. Першою ґрунтовною спробою подати дефініцію суржику була праця В. Труба, у якій суржик кваліфікується

як форма українського просторіччя в ситуації двомовності [16]. Ґрунтовні наукові розвідки Л. Масенко, Т. Кузнєцової, О. Сербенської, Л. Ставицької, О. Тараненка та ін. деталізували межі цього явища та на сьогодні суржик визначається як форма (компонент) українського просторіччя в ситуації диглосної двомовності (О. Тараненко, В. Труб), некодифікована просторозмовна мова (Л. Ставицька), ідіолект / соціолект (О. Тараненко), сума ідіолектів (А. Брацкі, Н. Мечковська), субкод (Т. Кузнєцова, Л. Масенко), змішана мова, змішана субмова (Л. Масенко, О. Селіванова), форма фіксації мов (О. Селіванова), немотивоване перемикання кодів (Є. Головка), український піджин (Н. Дзюбишина-Мельник, О. Чередниченко), напівмовність (Б. Ажнюк, О. Руда, Б. Тарасенко), недопереклад (В. Радчук) тощо. Відсутність однозначної й загальноприйнятої думки щодо статусу суржику в українському мовознавстві можна пояснити тим, що більшість лінгвістів намагаються дати оцінку суржику як мовному явищу, а не дослідити його сутність та природу. О. Тараненко наполягає на тому, що варто використовувати термін українсько-російське мовне змішування, оскільки у ньому майже відсутнє емоційне забарвлення [13].

Л. Масенко стверджує, що «суржик нищить узус (практичну спонтанну норму) української мови і відриває її від літературної основи» [5, с. 125]. На виникнення й формування суржику впливає низька культура українського усного мовлення. Рівень цієї культури останнім часом знизився так, що перетворився на цілком реальну загрозу існуванню української літературної мови як такої. Додаткової ваги загрозі, про яку йдеться, надає той факт, що культура мовлення помітно погіршилася не лише на рівні побутового спілкування, а й у таких важливих сферах публічного спілкування, як політика, наука, освіта, культура, медіа тощо. Сучасна українська пісенна культура підтверджує думки українських дослідників, які зазначають перехід суржику зі стилістичного діапазону побутового мовлення в літературні й музичні тексти.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення суржикізмів у сучасних українських піснях, класифікація їх стилістичних функцій, аналіз суржику як елемента створення іміджу виконавців цих пісень. Матеріалом дослідження стали популярні пісні DZIDZO, Jerry Heil, Wellboy, гуртів «Скрябін», «ТІК», «Mozgi» та ін.

Виклад основного матеріалу. Пісня завжди відігравала значну роль в духовному та культур-

ному житті українського соціуму. Тому зрозуміло, що вона має зберігати своє мистецько-естетичне забарвлення та відображати тільки найкращі мовні традиції. Культура мови в українському музичному просторі має не меншу значущість, ніж у літературі, кіно чи медіа [12, с. 781]. Однак протягом останніх десятиліть лінгвісти відзначають й негативний вплив сучасної української пісні на культуру через нехтування нормами літературної мови та надмірне вживання суржикізмів.

Проаналізувавши тексти сучасних українських пісень, визначаємо найтипівіші прояви суржику:

– використання лексичних кальок з російської мови (*дресирований павук; пальці всером; ми найкращі на землі жених і невеста; тільки є одне но; не йду взагалі нікуди; признайтесь всі таке роблять; всі завидують мені; да дійствительно мені; але то не проблема (DZIDZIO); не дивився на часи; попасти в самий центр у мішені; з мене шишки з тебе йолка; дує вітер наших змін; твій прихід співнав з моїм приходом; з першої хвилини (Wellboy); моя ти дівочка, красива і чорна, як сечочка; і нігтики чорні і чолочка; розбите серце на пару осколочків; полюбила жєниціна робота жєлезного; на городі поміч і у жєзні лічній; муціни всі завидують; дивились в мікроскоп строєніє генів; (ТІК); з Новим роком і Рождеством; як сільодки в відро; були загнані в тупік; інтелігентний муціна; чуть не вмер; збудоражити уяву; криклива канітель; пафосні, напудрені, чуть-чуть обкурєні; в баню їздити охрані; ми всі дела рішаєм (Скрябін) та ін.;*

– нехтування правилами дієслівного керування, узгодження родових форм іменників та прикметників, формами кличного відмінка (як *я себе почуваю; роблю вигляд, що все хараішо (All stars Mozgi Ent.); мене не бісе вже хруст пальців; і не смішно шота (Wellboy); файно виглядаєш ти (MamaRika); всі ми трохи винуваті; і то ще не всьо; зразу появились гроші; (DZIDZIO); кольоровий, знайомий до болі (Melovin); мені би тікати, але ж ти не даш (Океан Ельзи) та ін.;*

– порушення акцентуаційної мовної норми та некоректна вимова (недотримання орфоепічної мовної норми): *я знайшов сто гривнів в траві тільки шо; бо я виграв міліон; я собі за міліон куплю модний телефон; (DZIDZIO); роблю вигляд, що все хараішо (All stars Mozgi Ent.); сильного, красивого, в побуті полезного (ТІК) та ін.*

Проблема зниження рівня мовної компетенції та «суржикізація» сучасного українського мистецтва та медійного простору є на сьогодні однією з найактуальніших, тому що створює загрозу для

культурного розвитку й розвитку нації загалом. У сучасній Україні стало напрочуд мало «сильних мовних особистостей» (термін, запроваджений Т. Космедою для позначення носіїв мови, які володіють нею досконало, на дуже високому рівні). Мовна особистість – це такий носій мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань, репродукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку. Це мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, виявляє природне бажання повернутися у повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу, до вироблення зразків висококультурного інтелектуального спілкування літературною мовою [11, с. 85]. Деякі мовознавці пов'язують суржик із деструкцією мовної особистості, її духовною деградацією, зведенням мислення до примітиву, однак такі думки, як вважає О. Селіванова, потребують доведення шляхом психологічних, а можливо і психіатричних досліджень і видаються якоюсь мірою тенденційними і заангажованими [9, с. 710]. Американська соціолінгвістка Л. Біланюк наголошує на тому, що для деяких українців суржик – рідна мова, мова їхніх батьків, прищеплена в дитинстві, носіями якої є переважно урбанізовані мешканці села; дослідниця підкреслює, що формування суржику із вищенаведених мотивів є ознакою першого покоління, наступне ж наслідує мову батьків без якоїсь соціальної мотивації [18]. Є зовсім мимовільні носії суржику (і їх найбільше), які вже засвоїли його як родовий спадок. Є ті, які використовують суржикові форми тому, що просто не знають літературних; є ті, які, добре знаючи літературні форми, все ж оперують суржиковими, щоб «не виділятися». Суржик у мові інших засвідчує, що вони перебувають у дорозі від української мови до російської, але є й ті, чий суржик – то щабель у поступовому поверненні від російської до рідної української мови [7].

Образ виконавців, які використовують суржик не лише у побутовому спілкуванні, а й у медіапросторі та творчості, проникають у повсякденне життя людини та здійснюють неабиякий вплив на мовну свідомість своїх прихильників. Образ (імідж) виконавця формується за допомогою відповідних лінгвосеміотичних засобів, серед яких центральне місце посідає суржик. До головних властивостей іміджу як соціально зорієнтованого відображення образу виконавця належить семіотична здатність людини до кодифікації реальності,

інформативність, символічність, емоціогенність, соціальна та ціннісна орієнтованість, здатність до регулярної відтворюваності сформованого образу в комунікативних ситуаціях, до його закріплення у свідомості адресата, що дає змогу віртуалізувати інформаційний простір і керувати потребами індивіда [6, с. 133]. Імідж – це ментальне утворення з певним емоційним забарвленням, яке формується за допомогою цілеспрямованого комунікативного впливу з метою закріплення у свідомості адресата цілісної системи уявлень та оцінок, пов'язаних з об'єктом, для досягнення певних цілей [2]. Імідж популярного виконавця створюється вербальними, візуальними та аудіовізуальними засобами в результаті діяльності іміджмейкера з метою створення бажаної реакції масової аудиторії зацікавлених осіб. Вербальний імідж – це думка, яка формується про людину на основі її мовної продукції, на основі того, що і як вона говорить. До поняття «вербальний імідж» належать слова, написані і проговорені, а також темп, інтонація, паузи в мовленні, гучність, змістові наголоси, які також мають вплив на формування вербального іміджу. Уведення до вербального іміджу суржикізмів, безумовно, є дієвим інструментом побудови загального позитивного іміджу виконавця. Підтвердженням цієї тези є дослідження Н. Дзюбишиної-Мельник «Суржик і суржикізми: стилістичні ресурси», в якому вона аналізує використання росіянізмів-інтерферентів (суржикізмів) у художніх текстах з кінця ХІХ до початку ХХІ ст. та класифікує суржикомовних персонажів в опозиції «свій – чужий» [1]. Незнання або недостатнє знання літературної української мови не розглядається як фактор, який мав би перешкоджати входженню особистості до елітарного кола, а навпаки, робить виконавця ближчим до «народу», який повсюдно послуговується суржилом.

З метою аналізу ролі суржику у створенні іміджу сучасних виконавців, було проведено експериментальне дослідження (асоціативний експеримент) із залученням респондентів. Ми запропонували студентам НТУ «Дніпровська політехніка» (60 осіб віком від 17 до 23 років) записати асоціації до іміджу суржикомовних популярних виконавців. Результати асоціативного експерименту представлені у табл. 1, де зазначені найтипівіші асоціативні реакції.

Проаналізувавши асоціації респондентів на імідж суржикомовних виконавців, можемо виділити дві групи реакцій: 1) асоціації, що описують комічність образу (наприклад, *прикольний*,

Таблиця 1

Результати асоціативного експерименту дослідження іміджу суржикомовних виконавців

Виконавець (виконавиця)	асоціативні реакції >50	асоціативні реакції від 25 до 50	асоціативні реакції від 10 до 25	поодинокі асоціативні реакції
DZIDZO	прикольний, веселий, справжній, борода	щирий, свій, пір'я, сильний голос, комік	«свій хлопець», веселун, комедія	блазень, фільми
Jerry Heil	молода, популярна, «охрана, отмена»	хайпова, прикольна, талановита	авторка, з села	Євробачення, веганка
Wellboy	прикольний, щирий, справжній, свій	талановитий, популярний, хіт, сором'язливий, як усі	хороший хлопець, з села, не красивий, суржик, народний	гуси, вишні, без зубів, такий як є
Віктор Бронюк (ТІК)	прикольний, веселий, щирий, як усі	олені, товстий, щирий, народний	справжній, без голосу, гладкий	старий, баян, «пірожене»
Андрій Кузьменко (Скрябін)	свій, народний, справжній, щирий	героїчний, правдивий, загинув	талановитий, суржик, відвертий	вбили

веселий, комік, блазень та ін.); 2) асоціації, підтверджують образ «свого» (наприклад, *свій, справжній, щирий, правдивий, відвертий, як усі, хороший хлопець, такий як є, з села* та ін.).

Дійсно, суржик має надзвичайну важливість у сучасній українській поп-культурі, а особливо в гумористичних жанрах. Ще Г. Почепцов вказував на першочергове значення суржика для українського гумору [8]. За О. Тараненком, зняття редакторських обмежень спричинило тенденцію залучати суржик до сфери художньої творчості в Україні – це відбилося у різкій активації вживання стилізованої форми суржика в розмовному жанрі естради [13]. В. Тормахова зазначає, що комедійну лінію української естради складає творчість наступних виконавців: гурт «Брати Гадюкіни», Левко Дурко, Верка Сердючка, гурт «ТіК» та гурт «DZIDZIO» – за часів незалежної України ця поп-музична «ніша» ніколи не лишалася порожньою [15]. Спільна риса цих артистів – обов'язкове сполучення різностильових елементів (зазвичай за принципом «поєднання непоєднуваного»), яке реалізується на усіх рівнях твору: від жанрово-інтонаційного до індивідуально-іміджевого. Показовим є взаємне підсилювання неординарної жанрово-інтонаційної та іміджевої складових, характерне для творчості названих виконавців. Наступником Сердючки у комедійній лінії української поп-музики є гурт «DZIDZIO». Соліст гурту продовжує політику мовного змішування, актуалізуючи тексти пісень відповідно до запитів аудиторії. Так, на вербальному рівні спостерігаємо посилення суржикі: окрім типової для творчості Сердючки суміші української і російської, залучаються регіональні говірки (зокрема, надсянський говір української мови), молодіжний сленг та ненормативна лексика. Про суржик як засіб створення комічного говорив і Андрій Кузьменко

(гурт «Скрябін»): «У піснях «Скрябіна», особливо серйозних, – абсолютно літературна українська мова. Думаю, що шанувальники здатні зрозуміти різницю між піснями «Маршрутка» і «Люди, як кораблі» або «Старі фотографії». «Маршрутка» – це пісня дискотечна, розважальна, під яку можна потанцювати, пострибати... А є інші – глибокі, філософські, з серйозними текстами» [4]. Тобто виконавець свідомо використовував суржикізм лише в розважальних піснях задля надання текстам комічності, а в серйозних філософських композиціях послуговувався лише літературною мовою.

Цікавою видається друга група асоціативних реакцій, які фіксують сприйняття іміджу суржикомовного виконавця як «свого». Такі образи суржикомовних виконавців можна зарахувати до нівелювального типу (за класифікацією В. Корольової), які, незважаючи на знання літературних норм, усе-таки оперують суржиком, щоб не вирізнятися серед носіїв гібридної форми мови [3]. У такому разі суржик є засобом відтворення справжньої мовної ситуації в Україні, наближення до реального живого мовлення аудиторії цих виконавців. В одному з інтерв'ю на запитання журналістів щодо використання суржикізмів лідер гурту «Скрябін» Андрій Кузьменко відповів так: «Мені так комфортно говорити й співати, я так звик. Але водночас – дуже грамотний, бо ще в школі краще за всіх писав твори. Тому, якщо хтось хоче перевірити мої знання з української мови, готовий сісти й написати разом диктант» [4]. Подекуди, сучасні виконавці свідомо намагаються популяризувати суржик, користуючись ним у безпосередній комунікації зі слухачами та наголошуючи, що це «не лише їхня мова, а мова усієї України» (з інтерв'ю Wellboy).

Висновки і пропозиції. Отже, сучасні українські виконавці дедалі частіше використовують

суржик не лише у живому мовленні, а й у текстах своїх пісень. Найтипівішими проявами суржику в сучасних українських піснях є використання лексичних кальок з російської мови; нехтування правилами дієслівного керування, узгодження родових форм іменників та прикметників, формами кличного відмінка; порушення акцентуаційної мовної норми та некоректна вимова звукосполучень. Визначено, що суржик – це дієвий вербаль-

ний механізм створення іміджу. Виконавці керуються різними мотивами у використанні суржику, однак найпоширенішими є дві функції – комічна та «народну», яка руйнує кордони між виконавцем та аудиторією. Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому дослідженні вербального іміджу суржикомовних виконавців у порівнянні з виконавцями, що добирають до свого репертуару тексти пісень літературною мовою.

Список літератури:

1. Дзюбишина-Мельник Н. Суржик і суржикізми: стилістичні ресурси. *Наукові записки НаУКМА*. 2010. Т. 111. Філологічні науки. С. 16–20.
2. Іванців О. В. Феномен іміджу в сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. № 12(2). С. 77–80 DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.12.2019.189166>
3. Корольова В. В. Суржик у мовленні персонажів сучасної української драми. *Український смисл*. Дніпропетровськ, 2016. С. 3–12.
4. Кузьма Скрябін. Я себе артистом не вважаю. URL: <http://chask.net/?p=2322> (дата звернення: 02.02.2022).
5. Масенко Л. Суржик: між мовою і язиком. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2011. 135 с.
6. Олянич А. В. Презентаційна теорія дискурсу. Волгоград : Парадигма, 2004. 507 с.
7. Погрібний А. Суржикізація. *Урок української*. 2005. № 1–2. С. 9–14.
8. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ, 1999. 254 с.
9. Селиванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2010. 844 с.
10. Селиванова О. Проблема форм міксації мов у соціолінгвістиці. *Мова і суспільство*. 2011. Вип. 2. С. 7–10.
11. Словник-довідник з української лінгводидактики. Київ : Ленвіт, 2003. 149 с.
12. Тараненко К. В. Явище інтерференції в сучасних українських піснях. *Abstracts of II International Scientific and Practical Conference «PRIORITY DIRECTIONS OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT»*. Kyiv, Ukraine, 2020. P. 780–784.
13. Тараненко О. О. Українсько-російський суржик: статус, тенденції, оцінки, прогнози. *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 14–30.
14. Томіленко Л. М. Суржик як об'єкт наукових досліджень і дискусій. *Мовознавство*. 2014. № 4. С. 69–70.
15. Тормахова В. М. Вплив гурту «Брати Гадюкіни» на розвиток української рок- та поп-культури. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*: Вип. 33. Київ : Міленіум, 2014. С. 317–325.
16. Труб В. М. Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 46–58.
17. Ціхоцький І. Антисуржик: у пошуках мовної ідентичності. *Теле- та радіожурналістика*. 2012. Вип. 11. С. 289.
18. Bilaniuk L. Purity and power: The geography of language in Ukraine. *Michigan Discussions in Anthropology*. 1998. Vol. 13. P. 113.

Taranenko K. V. SURZHİK AS AN ELEMENT OF VERBAL IMAGE UKRAINIAN PERFORMER

The article is devoted to the study of surzhik in the lyrics and speech of modern Ukrainian performers. The paper analyzes various approaches to the study of surzhik in the context of sociolinguistics. The aim of the research is to identify surzhikisms in modern Ukrainian songs, to classify their stylistic functions, to analyze surzhik as an element of creating the image of the performers of these songs. The material of the research was popular songs by DZIDZO, Jerry Heil, Wellboy, Melovin, MamaRika, Scriabin, TIK, Mozgi and others. The most typical manifestations of surzhik in modern Ukrainian songs are identified: the use of lexical tracing of the Russian language, disregard for the rules of verb control, coordination of generic forms of nouns and adjectives, forms of the vocative case, violation of accentual language and incorrect pronunciation. The connection between the concepts of linguistic personality and the image of the linguistic personality of the author and performer is established. It has been found that a verbal image is an opinion that is formed about a person based on his language products, based on what and how he speaks.

In order to analyze the role of surzhik in creating the image of modern performers, an experimental study (associative experiment) was conducted with the involvement of respondents (students of NTU «Dnieper

Polytechnic» aged 17 to 23 years). Given the various aspects of image verbalization: linguocognitive, communicative-pragmatic, linguosemiotic, phonological, rhetorical, sociolinguistic, linguistic, cultural and gender, it has been proven that surzhik plays an important role in shaping not only verbal image but also the overall image of the modern image. Surzhik is an effective verbal mechanism for creating an image. The two most common functions of using surzhik to create a verbal image – comic and «folk», which breaks down the boundaries between the performer and the audience.

Key words: *surzhik, surzhik-speaking performers, language personality, verbal image, associative experiment.*